CENTAR ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE
PRILOZI
POVIJESTI OTOKA HVARA
DODATAK SVESKU VII
H'V A R, 1983.
CENTAR ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE '.;~SVEZAK 24
Direktor: Mirjana Kolumbić šćepanović
Ovaj svezak uredili:
Mirjana Kolumbić šćepanović i Niko Duboković Nadalini
Tehnički urednik:
Dražen Petrić
Tisak.: »DES« - . ~plit
»Narodni listcc je sjećanja načelnika Kruna Penovića objavio u
nastavcima u protekloj 1983. godini.
Nama se čini da sjećanja patriote i očevidca na dramatska vremena života njegovog i našeg grada Zadra treba da budu sabrana na jednom .mjestu. Tim više što je pisac vezan i za naš Stari Grad,
koji je dao našeg narodnog prvaka i briljantnog pišćevog predšasnika
u »Narodnom listucc, Jurja Biankini, o kome je u uspomenama riječ.
Zato izdajemo ovaj dodatak broju VII »Priloga povijesti otoka
Hvaracc.
Mirjana Kolumbić i Niko Duboković Nadalini
3
MOJA ZADARSKA SJECANJA
Bio sam zadnji urednik zadarskog »Narodnog lista«, one njegove
prve junačke i slavne periode .. Ostao mi je tužni ponos od toga moga
najaktivnijeg učešća u listu, koji je preko pola stoljeća \Judio i branio
narod Dalmacije u visokim idealima slobode i jedinstva.
1980. g,, napisao sam ova »Moja zadarska sjećanja« za Zadar,
najviše o »Narodnom listu«!
Sadašnje uredništvo primilo me je više nego laskavo.
Radi obimnosti ovog teksta nije smatralo uputnim štampati u nastavcima i predložilo mi je da će integralni tekst štampati u Zadarskoj reviji. Rado sam se složio.
»Narodni list« u novogodišnjem (1981.) broju lijepo je štampao
jedan odlomak, a u jubilarnoj 120 godini izlaženja (1982.), štampao
je na cijeloj jednoj stranici samo početak (sa krupnim jednim
izostavkom). Dalje nije nastavio.
Sada izlazi brošura Centra za zaštitu kulturne baštine - Hvar.
živim u Starome Gradu. Ovo mjesto uz druge rodoljubive, izdržala
je najupornije preporodna razdoblje, zahvaljujući sinovima kojih
vrijednost iznosim.
Protunarodna većina u Saboru bila je oborena 1870. g. Općine
su brzo prelazile u narodne ruke. Starogradska 1874.
U Splitu je još 1861. g,, bila otvorena prva naša čitaonica. A u
Zadru poslije godinu dana, druga!
Tuđinskoj zarazi nisu izbjegli otoci srednje Dalmacije. Jelsa je
bila kula vođena prezaslužnom kućom kap. Nika Duboković. Citaonica
je tu otvorena 1868. g. Redom općine i čitaonice! Jelšanska je bila
prva na otocima.
Današnji, bivši mo] »Narodni list«, ostao je sa Zadrom, upropaš·
ten u protivnom taboru do propasti fašizma.
Oslobođenje i ujedinjenje Zadra donijela je Narodnooslobodi: lačka vojska. Sadašnju veličinu Zad,ra - današnji Zadrani!
Ne mogu zaboraviti prvi utisak, koji mi je ostavio Zadar, kada
sam. poslije onog žalosnog moga odlaska 1920,, pristao na njegovu
obalu, u oslobođeni grad, otrgnut nam onako himbena, muklo, ne· junački. Sa kolikom li sam tugom bio ostavio moj grad, gdje nam
s
je sve ostalo. Bio sam izbačen sa moga životnog puta, koji sam utrao sa mnogo ružičastih izgleda. Brisanje svega što smo izgubili bilo je podnošljivije od duševne depresije.
Danas u novoj stvarnosti, poslije loma u Drugom svjetskom
ratu, poslije nezamislivog prevrata i društvenog preokreta, malo je biti zadovoljan.
U mom novom zvanju, nakon zadarske katastrofe često me je služba vodila na more. Kada je završio Drugi svjetski rat nisam mogao izdržati da se ne vratim u grad, koji sam od 1920. tužan
gledao iz daljine i nadao se povratku. To sam doživio 1946. drščući
od uzbuđenja.
Kada je naš onda rijetki brod (Hercegnovi) pristao uz jedinu

obalu (danas pred hotelom »Beograd«) jedva sam se svladao da ne kleknem i ne poljubim razrušeno, iznakaženo tlo. Gazio sam ruševine. Sve me je neodoljivo tužno privlačilo. Od uzbuđenja došle su mi suze.
Htio sam najprije vidjeti zgradu moga »Narodnog lista« na trgu
Tri bunara, čudom izbjegnutu bombardiranjima. Ondje sam vršio
ulogu posljednjeg urednika lista i direktora tiskare. Sve do onog
sramotnog totalnog demoliranja, do konačne zabrane »Narodnog lista« i »Našeg lista« i moga izgnanstva.
Sa trga Tri bunara probijao sam se preko ruševina u centar
mojih najdražih spominjanja. Našao sam se na brisanom prostoru, gdje mi je sada izašao na vidjelo rimski forum i prikazao se impozantan Donat, rijedak spomenik IX stoljeća, koji do onda nismo
opažali, bio je opkoljen trokatnicama, a sada karakterizira sliku
Zadra. Kušao sam se orijentirati: dokle je dopirao onaj naš »Zeleni
trg«, bivša zadarska tržnica, gdje li su ulice, koje su vodile do njega,
gdje su kuće, koje su ga zatvarale . . . Ostao sam zapanjen kako je sve izbrisano. Dugo s.aro jadao, zanosio se bivšim, tražio bar temelje, obrise nestaloga. Podigao sam pogled u pravcu gdje sam nekada
gledao prozore jednog četvrtog kata. . . Redom samo uspomene.
Kampanilizam nas Zadrana dizao se više od zvonika naše Sv.
Stošije. Ne mogu prijeći preko ovoga: podjelom rimskoga carstva, od vremena Bizantskog vrhovništva, prije dolaska Hrvata, Zadar je bio
glavni grad. Ostao je glavnim gradom uvijek. Borio se žestoko
i uporno za slobodu protiv Venecije, žilavije i ustrajnije od svih naših
gradova, i bivao je rušen više puta i kada je Venecija konačno
zavladala i sve do prošlog rata.
Zadarski kraj bio j~ pohrvaćen. Viševjekovna venecijanska vlast
(do 1797.) iako je htjela naše odnarođenje nije ga sprovodila metodama ovovjekog fašizma. Ona je ostavila svoje tragove u zaostalosti
puka, u kamenim podsjetnicima, u upravu je dovodila svoje uprav- ljače i nametala jezik. Ali Zadar se je najžilavije odupirao. To je povijest Zadra. Druga pak borba, ona između nas slavena i naših domaćih
talijanski orijentiranih, ova nova nevolja nastala je tek od polovice
prošloga stoljeća, ne prije. Onda se je bio rasplamsao naš narodni
preporod, pokrenulo se je pitanje sjedinjenja Dalmacije sa Hrvat·
skom, zametnula se je borba za uvođenje n~odnog jezika u škole
i u upravu.
6
Austrija, ušavši početkom prošloga stoljeća u Dalmaciju, zadržala
je talijanski jezik u upravi i školama. Premještala je u Zadar činovništvo iz svojih talijanskih provincija. Time je, mislim, više doprinijela italijanizaciji, nego pet stoljeća Venecije. Razumljivo, bilo je
pripadnika kulture i jezika talijanskoga, koji su osjećali u sebi
slavensku krv otaca i djedova, ali nisu bili na čistu o svojoj narodnoj
pripadnosti i nisu prihvaćali sjedinjenje. Drugi pak nisu prihvaćali
zato - a možebiti i s razlogom - jer su onda u Hrvatskoj vladale
vrlo žalosne prilike. U golemoj, napetoj, strahovitoj borbi protiv mađarske prevlasti i odnorađavanju, nije bilo teško birati između prilika u Hrvatskoj i stanja u Dalmaciji.
U borbi protiv sjedinjenja nije se isticala druga parola nego samo autonomija. Po jeziku talijanski orijentirani nazivali su se autonomaši. ·Zadarska općina bila je u njihovim rukama, kao u cijeloj
Dalmaciji.
»Narodni list« predvodio je preporod i pokret za sjedinjenje kao
službeni organ Narodne stranke. Prvi broj izašao je 1. 3. 1862. god.
Izlazio je na talijanskom jeziku kao »II Nazionale«, jer su široki
narodni slojevi bili nepismeni. Kada je pak mogao vršiti ulogu u širokim slojevima i na selu postao je samo »Narodni list«.
Autonomaši su 1866. pokrenuli »II Dalmata« kao ustuk »Narod- nome listu«. Ali smatrali su se slavo-dalmati. Interesantno je podvući,
da se je »II Dalmata« u uvodnom broju priznavao slavenom »Slavi non solo per stirpe, ma anche di cuore e di se.ntimenti« (Slaveni ne samo porijeklom, nego po srcu i osjećajima). ·Ti autonomaši su bili podijeljeni u dva tabora: jedni Slavo-dalmati, a drugi zadrti
birokrate kakve je Austrija trebala (na čelu sa zadrtim birokratom
Lapenna). '.f ek od 1874. autonomaštvo se je zamjenjivalo talijanstvom.
Općina Zadarska, koja je stvorila i predvodila zavedeno građa1;1
stvo, održala se je talijanska sve do kraja. Austrijska je uprava sve to pomagala, jer joj je bilo do toga, da barem glavni grad pokrajine
bude u taboru protivnom narodnim aspiracijama, da razbije jednodušnost.
. Za J>rvog svjetskog rata Zadar je brojao do 14.000 stanovnika.
U samom gradu smo bili više od polovice. Vanjsko pak područje
općine, sve što je bilo izvan zidina gradskih; bilo je naše, oko 32.000
stanovnika.
U borbama ·za općinu veliki broj činovnika, ili je osjećao talijanski ili se pokoravao diktatu Beča i glasao je za talijansku stranu.

Trgovci, obrtnici, zanatlije, bili su ovisni od općine, a veleposjednici većinom, bili su autonomaši, ili - bolje rečeno - za sistem, a njihovi
kmetovi, puk, po izbornom redu, ili nije imao biračko pravo, ili je morao glasati kako hoće gospodar. Eto kako se je formiralo i od čega se je sastojalo talijansko glasačko stanovništvo. Tako je općina
ostajala u protunarodnim rukama i to je na koncu talijanskoj diplomaciji pomoglo otrgnuti nam goli grad.
Zadar nije nikada gtibio svoju osebujnost. Svi smo bili zaljubljeni i ponosni našim gradom. Ovdje mi dolazi spomenuti ovaj detalj o našem gradu. Popravlja se porušeni vrtni zid samostana sv. Marije

u prastaroj .onoj ulici »calle del Jadre«. Ne znam kako je taj Jadre
nastao, ali ne vjerujem da je od Venecije. Star je također naziv
»Stomorica«, koji mi prija. Mi ga nismo čuli . Zvati i znati samo za »Pogliana« bilo nam je prirodno i prijatno, na primjer »Pogliana Nassis«. Na sličnim primjerima ne zadržavam se. Venecija nije to
nametala, važnije mi je: nije mogla ni brisati.
Lijepi moj Zadre! Nezaboravna Nova obala! Zidine za tu obalu su se počele rušiti u zadnjem kvartalu prošloga stoljeća. Podigle su se lijepe stambene zgrade, lice grada. Prva je bila kuća našeg
Manzin na krajnjem zapadu. Nicale su redom, pretežno - a ovo je važno - kuće naših građana. Sa krajnjeg istoka, tek u moje vrijeme počela je gradnja kompleksa S. Dimitar. Tu je sada fakultet.
Odatle prve tri kuće su Borelli. U trećoj bila je tiskara i uredništvo
»Narodnog lista« sve do preseljenja u vlastitu zgradu kod Tri bunara
1917. Slijedila je kuća Oštrić. Do nje bio je park gdje smo se igrali dok nije došla kuća Borelli, neporušena; tu je bila kafana i hotel Bristol (sada Za~reb). Do ove opet palača Borelli. Do ove Perlini, a uz nju dva paviljona sa našom pučkom školom, muškom i ženskom.
Slijedile su tri spojene kuće (prezimena naša, ne pamtim), u srednjoj
kino Meštrović. Do ovih bila je druga kuća Perlini, pa trg Dellaurana, na talijansku okrenuto ime naše braće Vranjanin (Vrana = Laurana)
Sa ovoga trga pratili smo građenje gata, dužega od današnjega, gdje će pristajati brze pruge iz Trsta (Lloyd Austriaco) i iz Rijeke (Hrvatsko-Ugarsko društvo). Za jakih juga dokoni Zadrani skupljali su se u zavjetrini i promatrali kako se valovi lome preko novoga gata, huče sa silnom pjenom i brišu sve. U kući Perlini bila je kafana
J„loyd, Na suprotnoj strani trga bila je velika zgrada Trigari (direkcija PTT za Dalmaciju). Sa ovom vezana slijedila je isto takva kuća
Lapenna. Dalje su bile spojene kuće Benja, Borelli, Paparela i konačno
Manzin. Tako izgrađena obala bila nam je lice Zadra. Duga preko
800 metara.
Sa sjeverne strane toga reda kuća u cijeloj duljini obale stvorila se široka ulica »viale Nicolo Trigari«, od sv. Frane do trga Laurana i od ovoga do S. Dimitra »viale Nicolo Tommaseo«. Sve smo ovo zvali Stradon i prijalo nam je. Pamtim isključivo ovaj naziv. Stradon
je imao dva kina, veliku restauraciju, apoteku, živežne namirnice.
Bio je omiljelo šetalište. Tu je bio i ulaz u našu Osnovnu školu.
Vođa našega preporoda dr. Miho Klaić živio je u Zadru, umro 1896. Sjećam se od toga nejasnog mladog doba moga jednog impozantnog sprovoda Stradonom. Nepregledna povorka ispunila put, a građanstvo trotoare. Moj otac me je sjeo na jedan otvoreni prozor
prvoga kata odakle se dominiralo. Desnom rukom me je obuhvatio
da ne kliznem na trotoar. Odjednom vidim ga kako lije krupne suze i - zaplakao sam glasno. Kako se ne bih sjećao onolike povorke
i onoga moga plača? Takav sprovod nisam bio svjestan komu je bio priređen, niti sam takav više vidio.
S druge strane morskoga kanala dopunjavala je nezaboravnu
sliku Zadra tvrđava Sv. Mihovil na vrhu najvišega brda iznad Preka;
ondje su stršile tri kule sada srušene od bombardiranja.
U mojoj mladosti od kuće Manzin nastavljalo se nasipavanje
i dr. Manzin je na nasutom podigao lijepu zgradu, prizemlje i kat, u kamenu, mramoru i staklu. Tu se je preselila Hrvatska čitaonica
iz dotadašnjih prostorija u širokoj ulici prekoputa »Caffe centrale«. čitaonicu u novoj zgradi na obali talijanaši nisu mogli podnijeti.
Iz onih naših teških dana sjećam se moga doživljaja, ni drama- tično ni komično. Jednog prijepodneva trgla nas je zaglušna graja: rulja demonstranata razbijala nam velika stakla. Opkolili su zgradu
i spremali se provaliti ulaz. što ćemo? S jednog dvorišnog prozora
uspjeli smo nekolicina spustiti se u Manzinovo dvorište, a ostali (među njima kolega dr. Kožul, dr. Miletić i dr. Anđelinović) poskidali su sa zidova dvorane ukrasno starinsko oružje (jatagane, sablje,
hadžare, kubure) da dočekaju provalnike. Svršilo je dobro, ali slučaj,
kao mnoge druge, živo pamtim.
Hrvatska čitaonica bila je otvorena 1863. u prisutnosti načelnika
općine; to onda nije bilo čudno: bio je »slavo«. I 1848. načelnik
(podesta di Zara) bio je »Slavo«. Među prvim članovima čitaonice
bio je dr. Jakov Giljanović. Njegov sin dr. Rubi bio je onda naš
i bio je član-utemeljitelj. Kasnije u Italiji, irredento, postao je
senator.

Zadarska čitaonica je bila centar svih rodoljubivih akcija u Dalmaciji. Austrijska vlada bila je zabranila činovništvu upis u čitaonicu.
U Veneciji se govorilo: »Se volete i Dalmati fedeli tenete il ignoranti« (Hoćete li vjerne Dalmatince, držite ih u neznanju). Zato Dalmacija nije dobijala nijednu našu školu. Hrvatska pučka škola otvorena je tek 1885. (sa 16 djece). Za našu gimnaziju dugo se je vodila uporna borba i dobili smo ju tek 1898. sa prijetnjama i prvim đacima i roditeljima, dočim talijanska klasična gimnazija i realka bile su stogodišnje. Bila je otvorena i njemačka pučka škola (u Calle del Tribunale) 1873. »11 Dalmata« ju je pozdravio i zagovarao je potrebu i takve gimnazije.
U početku zametnula se u »11 Nazionale« znamenita ona pole- mika između mladog urednika Natka Nodila, još nepoznatog, i Nikole Tommaseo, koji je bio na zenitu slave. Tommaseo je zagovarao ne samo političku autonomiju Dalmacije protiv sjedinjenja sa Hrvatskom, nego neku posebnu narodnost Dalmatinsku. Inače Tommaseo nije se ustručavao nazivati · naš jezik >>našim«, »Slatkim«, »slovinska mater naša«. Njegove su »Iskrice«. Skupljao je narodne umotvorine.
Natko Nodilo poŠtao je profesor sveučilišta u Zagrebu. Vođe narodnog preporoda pozvale su u Zadar za glavnog urednika »Narodnog lista« Jurja Biankini. Nastupio je 1871. i na tom položaju ostao je dok ga Talijani nisu izgnali.
Na koncu preporod je pobijedio, a kada se je krenulo napretku došao je rat i zadesila nas je nesretna okupacija. »Narodni list« je pisao talijanski ...„... za okupatora. Tako je završio njegov teški, slavni, prvi, prezaslužni period.

Od 1844. u Zadru je izlazila Zora Dalmatinska, za koju je u prvom broju naš Petar Preradović spjevao »Zora puca ~ bit će dana«. Pjesma našega preporoda. Ilirskim prijateljima kada su ga nagovarali da propjeva našim jezikom, Preradović je spjevao »Putnika« (»Bože mili kud sam zaš'o«). Putnik se obraća domovini: »U tvom polju daj mu groba, tvojim cvijećem grob mu kiti«. Dostojno mu se na Mirogoju odužila. .Zivio je u Zadru i oženio se Paolom stare zadarske kuće de Pante (Calle del Cristo). Pjesnik - prorok bratstva i jedinstva! Danas je to ostvareno!
Od pjesnika u »Narodnom listu« nosim uspomene na Vladimira Nazora, mojeg profesora, koji je propjevao u »Narodnom listu« pod pseudonimom Vladimir Primorski. Sjećam se Cihlar-Nehajeva, Iva Vojnovića (sa pseudonimom), Srđana Tucića, Tresić-Pavičića, mojih prijatelja Katalinić-Jeretova , Mirka Korolija. Sa Despotom ml. sam maturirao. Također sa Božidarom Adžijom.
U Zadru se je osnovala 1849. Slavjanska lipa, kratkoga vijeka, jer je sve kočio bečki apsolutizam. Osnovala se Matica Dalmatinska, osnovatelj i prvi predsjednik dr. Božidar Petranović. Strossmayer je za ovu svrhu dao u dva maha znatne doprinose.
Naši uč njaci, književnici, nekada su se utapljali u tuđu kulturu i prolazili su kao sinovi drugog naroda na pr. Andrea Schiavone (Medulić) Zadranin.
Navodim Zadrane od kada je Zadar digao barjak narodnog preporoda i počela naša borba.
Na polju umjetnosti bilans nas ispunja ponosom. Zadranin Nikola Stermić napisao je operu »La madre slava« 1865. Prof. !van Zmirić istakao se je alegorijskim slikama za vrijeme hercegovačkog ustanka, čitaonici je darovao »Slobodna ili mrtva«. čitaonicu je resila slika »Jugoslavia« Zadranina Frana Salghetti - Drioli. V jekoslav Fichert - Dalmata »La madre slava« u 6 pjevanja 1857., prevedeno naški 1861. U muzici Zadrani su Vladimir i Benito Bersa. Dr. Ante Bersa, narodnjak, bio je 1870. izabran zastupnikom u Saboru. Nje- mački simfonist i poznati dirigent Feliks Weingartner bio je Zadranin, a navodim ga u pretpostavci da je to njemu bilo drago.
Biblioteka, koju je Zadru darovao Paravija, ne može biti dokaz talijanstva što su talijanaši neukusno unijeli ga u famoznu njihovu koračnicu »El si« (. .. »E che facia pur la spia, nella patria del Paravia non se parla che italian«) . ..
Laskalo mi je prijateljstvo sa zaslužnom našom slikaricom Zoe Borelli.
Split je imao svoje društvo »Zvonimir«, Dubrovnik »Gundulića«, Šibenik »Kolo«, a mi u Zadru smo osnovali pje ačko-glazbeno društvo »Petar Zoranić . Sudjelovao sam.
Zadar je imao mnogo zaslužnih rodoljuba: Stermić Valcrociata, Antonietti, Lantana, Vitezić, Paško Bakmaz, Petar Abelić (umjereni

autonomaš, đavao je pomoć za saniranje »Narodnog lista«), braća
Borelli, braća Felicinovie, Paštrović (zvan Garibaldi), Oštrić, Nekić,
Petricioli, Berčić, Afrić, čabrić, Andrović, čedomil J akša (kan. čuka),
Babić, Kopani itd.
10
Od početka »Narodni list« se je održavao prinosima velikog mecene Strossmayera. Bio je među prvim utemeljiteljima. U list je ušao mnogo kasnije za Gospodarsku rubriku i vodio štampariju Petar
Biankini, brat Jurja. Financije su već bile sanirane.
Kod kuće kada je bivalo gusto - a bivalo je često - nisam se družio s talijanašima, ali na ulici smo se sretali kao Zadrani.
Iza Prvog svjetskog rata, kada je Zadar bio anektiran, mnogo našega
svijeta se je moralo iseliti, a od drugog rata iselili su se oni. Susrećući se zadarski smo se spominjali.
Mnogo prije Prvog svjetskog rata nastavilo se nasipavanje nove obale i zakrenulo se prema sjeveru. Najzapadniji bastion nije se rušio, nego je na njemu vojska sagradila palaču za XIII vojni
korpus. Tada je bio komandant general Varešanin. Nazivala se je
palazzo Varešanin. Tu se je 1918. smjestio »11 governatorato della
Dalmazia e isole Curzolari« sa admiralom Milo. (U talijansko-turskom
ratu 1911. Milo je sa par torpiljera bio prodro u Dardanelski tjesnac
do prve zapreke i povukao se bez gubitaka. Bio je unaprijeđen za admirala, slavljen, i proglašen »eroe dei Dardanelli«). Ispod zidine
do naše čitaonice smjestila se ribarnica.
Nasipavanje se je završilo izgradnjom operativne obale nazvane riva Derna sve do stare obale (radničke) u luci. Između rive Derna
i Radničke nalazila se zgrada Lučke kapetanije baš preko puta lukobrana na samom ulazu u luku, sasvim u moru, prilazilo joj se jednim mostićem. Uklonila se tako da se je onakva prenijela do samih lančanih vrata, gdje se je zatrpao do onda postojeći mandrač za brodice. Tako su se obe obale spojile.
Ne dugo poslije moje prve posjete Zadru našao sam se opet u porušenom gradu, ali već je bila manja pustoš. Ruševine su se čistile. Počele su se dizati nove zgrade. Ali kuće - nove, nov ukus, novo ruho.
Sv. Donat podignut je na fragmentima rimskim. Imamo što
pokazivati! Općinsku zgradu na Narodnom trgu podigli Talijani.
Na što nas podsjeća? Pokvarila je staru skladnu našu pjacu. Zadranin, nisam za rušenje. Ja sam za mijenjanje obraza. Ako su na njoj
(ne sjećam se) reljefi naših gradova, ti reljefi mi ne kazuju »bio
nekad glavni grad«, nego - fašizam je uklesao »i to je naše«. Brkan
ju nije snimio. Evala mu!
Koga sam još sretao nije me tješio, nego smo tugaljivo suosje- ćali nad tolikom katastrofom. Jadajući prolazio sam Zidinama.
Ustavila me kako radnici, ljuljajući konopima, ruše fasadu trokatnice. Kada se zid srušio dva radnika navališe batovima, 'ko će brže
i bolje polupati lijepe cijele kamene pragove. »Što radite? To je
narodna imovina!« Koliko ovakvih i malih slučajeva.
Na Narodnom trgu našao sam se sa dragim drugom iz djetinjstva Folkom Borelli. Bio je među prvima u oslobođenju, odjelni pročelnik Gradskog narodnog odbora. Odveo me je gdje je tada
stanovao, u nekako još upotrebljivoj sobi srušene zgrade u ulici sv. Dominika. Išli smo ulicom sv. Mihovila do crkve i samostana - naši glagoljaši.
11
Vrijedno mi je ovdje se sjetiti: glagoljica se je od uvijek održala u Zadru, u vremenu kada joj ni Crkva nije bila naklonjena. Među drugim narodima bilo nam je odlikovanje, da smo imali liturgiju ne na latinskom nego na staroslavenskom.
Ušli smo u ulicu sv. Dominika sve do kraja. Da ironija bude veća u porušenoj zgradi Borelli od raskošnog stana ostala je samo biljardska soba i tu je moj Folko udesio dnevni boravak, spavanje
i kuhinju. Ne spominjem ovo za drugo, nego pišem moja sjećanja:
nisam žalio propalo, nego čovjeka općenito, stradanje ljudsko, svirepa
i neopravdano, detalj svekolike nesreće, jednu od slika iznakaženoga
grada.
Preko puta srušene Borellove kuće bila je Domobranska kasarna.
U Zadru su bila dva roda pješadije: u velikoj kasarni do kopnenih
vrata pješačka XXII regimenta, vojnici u teškoj modroj uniformi, sa žutim značkama, imponirali su, kao neki starogrčki hopliti, pravi
soldati. A u spomenutoj kasarni prekoputa Borella bila je regimenta
Landwehr = Domobranci, u laganoj uniformi, smeđoj, sa zelenim zna kama i crnim perjanicama na glavi, nisu imponirali. Duhovita
zadarska »mularija« za ovima bi običavala: »Biž' Langver, ide soldat«. Postojalo je društvo starih isluženih vojaka »Veterani«. U svečanim
prigodama marširali su ulicama iza vojne glazbe uniformirani kao
Domobranci, sa onakvim perjanicama, sa krstovima i medaljama na grudima. Jedan je pratio, o bok kočijaša, poštanska kola »diliđenca«,
koja su svaki dan jurila do pošte na trgu Laurana i svirao je u poštansku trubu, u odori poštara i veteranskoj perjanici.

Našao sam se na staroj _ obali pred vratima morskim (marina). Od mosta idu dva mladića. Jedan skrene da će kroz vrata u grad: »andemo par qua«, drugi idući obalom ravno dalje »no, andemo par qua«, prvi inzistira na gradska vrata, drugi, slijedeći ga preko volje, digao ruke nad sobom »cos'ti me meni fra questa ruševine«. Rođen u italijanskom Zadru ne zna nego »ruševine«. Pokazala mi se slika ne odnarođenoga grada, nego grada kojemu je 25-godišnji fašistički suverenitet, baš on, donio rušenje, onu grdnu sliku, ali u Zadru rođeni nisu čuli talijansku riječ, dijete nije ju imalo, majčinim mlijekom usisao je samo našu riječ, došla mu je od oca i djedova.

Za općinske izbore glasalo se po tijelima. Najprije treće tijelo.

Autonomaši su vršili veliki teror i fizički napadali. Glasače sa sela na ulazu u grad su pretraživali ne nose li oružje, čak i štapove su im uzimali. U jednoj takvoj prigodi rodoljub Medović svakomu je kupovao jedan bakalar, da ne ostanu goloruki, i tako naoružani išli su na biralište. Od 400 glasača bilo je 316 za narodnu stranku, a za autonomaše 82. U općinsko vijeće ušlo je 12 naših! Na žalost kratko je trajalo, jer je vlada činila sve da stvori razdor u narodnim redovima. Počelo se dražiti na vjerskom polju i tek onda je dolazilo do spora između naših ljudi, ranije nikada. U borbi za općinu to je bilo fatalno. »Narodni list« živo se je zalagao i isticao, da se hoće »raz:bratiti nas« pod izlikom plemenskog ili vjerskog imena. Zagovarao je jedinstvo svih slavena na Balkanu.

12

Zar nije u zadarskoj okolici i sada jedinstven primjer i dokaz narodne sloge i bratstva? Selo Islam - Grčki i Latinski! Izbjeglice pred Turčinom ostavili ime mjestu, u grčkom više katolika, u latinskom više pravoslavnih, govorilo se.

Zadarska okolica davala je uvijek vrsne pomorce, kao i danas.

Na brodovima domaćim i stranim, na jedrenjacima velikim i malim, na Jadranu i po dalekim oceanima, bili su uvijek iz Zadra i okolice ukrcani u velikom broju časnici, mornari palubne službe, kormilari, ložači, ugljenari, kuhari, konobari itd. U Zadru je postojalo samo jedno skromno parobrodarsko društvo sa tri još drvena parobrodića »Airone«, »Rondine« i »Falco«, koji su vršili redovitu službu sa otocima i kopnom. Kasnije je došao malo veći teretni »Nibbio«, pa još jedan »Zara«. I to je bilo sve. Malo prije Prvog svjetskog rata sva manja dalmatinska parobrodarstva stopila su se u »Austrijsko parobrodarsko društvo na dionice Dalmatia« sa sjedištem - gdje?

U Trstu? Tu je ušlo i zadarska.

Savršena služba prevozača na vesla »barkarjoli« vezivala je staru obalu sa Brodaricom i Voštarnicom. Vremenom potisnula ih je parna trajektna služba »Vaporeto«. Mosta još nije bilo.

Zadarska luka svojim prometom brodova (1,261.000 t.) bila je na drugom mjestu među gradovima dalmatinskim, zaostajući malo za Splitom (1,442.000 t.), koji je imao željeznicu kninsku i sinjsku, razvijenu industriju cementa i izvoz tupine.

Posebnim sam interesom gledao sliku zadarske stare obale. Od lukobrana (porporela) do Jazina (Val de Ghisi) imao sam pred sobom ravno tri epohe: često mnoge velike jedrenjake, koji su vršili ručno iskrcavanje i ukrcavanje tereta. Jedrenjake su J?Omalo potis- nuli prvi vanredni pa redoviti brodovi, na vijak, crm, sa velikim dimnjacima i dizalicama (vinči) sa gustom parom, koja je bučno sukljala. Zatim su došli putnički, pa brzi, čak dvodimnjaci, pa bijela flota. Uz obalu pak Voštarnice ispred ondašnje fabrike Eugenia

Godnig sa dimnjakom nebu pod oblake još je bila privezana jahta carskog namjesnika Dalmacije, crni stari visoki brod na kotače (tambure), možda zadnji na Jadranu, »Andreas Hoffer«. To su bila moja opažanja. Pred lukobranom čekali su na red za luku jedrenjaci. Porporela je podignuta negdje oko 1870-80.

Pred porporelom ne rijetko se je nalazio jedrenjak kap. Dinka Biankini, najstarijeg, u posjetu bratu. Imao je više jedrenjaka i većih i manjih. Jedrenjak S(l. je zvao »Giulietta e Romeo«, po ·ondašnjoj modi, značilo je roditelje Cvita i Juraj. Na vrhu jarbola vijorio se bijeli znak prekrižen modrom trakom na 4 polja, a na svakom bijelom polju slovo B = Blagoslovi Bog Braću Biankini. Protivnici su čitali Birači Birajte Braću Biankini. Dinka Biankini bio je načelnik općine Stari Grad, prvak »puntara«, tako su talijanaši nazivali naše. Kao načelnik općine podigao je u Starome Gradu na daleko najljepšu školsku zgradu, kojom se i danas Stari Grad diči. U ulazu bilo je uklesano njegovo ime. Sjećam se lijepo kako su jedne Nove godine u Zadru djeca mu prilazila i on im zabadao sitni novac u jabuke.

13

Na obali ispred vrata sv. Roka bio je privezan veliki broj većih i manjih jedrenjaka, i raspremljenih i još plovećih. šuma jarbola. Služili su kao trgovine voća, povrća, ulja, vina, drva, ugljena, crijepa, starih stvari itd. U nekima su stanovale obitelji i kuhalo se na palubi.

:ž:ivopisno. Iz tih plovnih nastamba imao sam po nekog druga u osnovnoj školi, igrali smo se u barkici privezanoj, veslali i padali

u more.
Pred bastionom Moro završavala je stara gradska luka. Zidine
ovoga bastiona počele su se rušiti i dalje je nastalo produljenje
današnjeg Lenjinovog šetališta do Pet bunara.
Luka se je dalje nasipavala duž parka Vladimira Nazora (onda se je zvao »Park Blažeković«) sve do Jazina. Zatrpao se također i morski kanal između oba parka od luke do Foše. Kanal je nestao
1908. Zagovornici su htjeli to zatrpavanje da se dobije široki javni
put, jer je cijelo ono prostranstvo služilo samo kao drvarnica vojske.
Protivnici su pak već onda prigovarali da će nastati problem: nestati će morskog strujanja, što je danas najaktualnije. Zatrpalo se i brzo
pokajalo. Zadar-otok postao je poluotok, a i manje interesantan. Do
1875. gradska kopnena vrata imala su most do kopna, koji se dizao
lancima. I to je zatrpano. Koja grehota!
Na velikim površinama, koje su se dobile nasipavanjem, sagradila se je zadužbina »Scuola d'arti e mestieri Pasquale Bacmaz«.
Nastao je i put duž zidine parka Vladimira Nazora do Jazina, a na zatrpanom dijelu Jazina podigla se prva ledana. Danas se raspravlja
kako će se rješenje ondje naći za buduće središte grada.
O,d ondašnjeg Zadra na otoku do dapas nevjerojatno sve se promijenila, nismo slutili toliki napredak. !Zašavši na Kopnena vrata (Terra-ferma) i prošavši morski kanal koji je spajao Fošu sa gradskom lukom, našao si se van grada. Počinjala je cesta, lijepa šetnja.
Uz more električna centrala, a s lijeve strane duga zidina parka
Vladimira Nazora.
Do kuće Volf, pa dalje nad morem omiljelo šetalište. Tu je bio
stan moga prijatelja dr. J. Machiedo. Cesta, ostavivši put koji vodi u Arbanase, išla je dalje pored vojnog vježbališta. šetnju visokim putem uz more voljeli smo. Od istočnih krajnjih arbanaških kuća
kopno se je protezalo u more, sve borova šumica, i završavalo je
kao duga punta, gdje je bila vojna streljana (bersaglio). Uz more ispod visoke ceste na samom morskom žalu interesantan starinski bunar (fontana), nadsvođen, sa kupolicom i mali gat. Ne daleko
gradska klaonica. U njoj zaposleni pretežno mesari iz Arbanasa.
Radi turskog progona nadbiskup Zmajević u prvim decenijama
XVIII st. bio je preselio u današnje Arbanase nekoliko obitelji sa Skadarskog jezera. Od ono par stotina doseljenih stvorilo se, vezama sa okolnima, par tisuća . Sve do naših dana međusobno govorili su samo arbanaški. Primamljivo šetalište uz more zove se Kolovare.*
Od ravnice odvajala se i nastavljala se cesta lepezasto: Kotlar,
Babin dub, Murvica, Stanovi, Bokanjac i dalje.
• CABALLARIA - ranijeg srednjeg vijeka neka vrst alke, koja se tu trčala
(prof. Vlade Rismondo).

Od 1863. pokretalo se pitanje, da se Zadar spoji sa željeznicom.
Taj problem je uvijek mnogo zaokupljao Zadrane. Kada se je u Carevinskom vijeću u Beču glasalo o gradnji pruge Split - Siverić bilo je predloženo da se gradi ogranak od Knina preko Benkovca
do Zadra. Tražila se veza na prugu Rijeka-Zemun, i Zadar bi bio
došao do spoja sa Zagrebom. Rodoljub Petar Abelić, predsjednik zadarske trgovačke komore bio je uputio memorandum u Beč i banu u Zagreb. U Zadru nije bilo karnevala, pa se nisu priređivale duhovite
maskarade o željezničkom spoju. »Narodni list« živo je držao pitanje na dnevnome redu. Protivila se Mađarska. (Onda je Mađarska bila
pripojila sebi Rijeku kao »Corpus separatum«). Razmišljalo se čak
o pruzi ne kroz Liku, Mađarsku, nego Istrom, pa feribotima preko
otoka na Pag i mostom na kopno do Zadra. Definitivno fantastičnu
ideju o mostu Pag-kopno izvela je naša nova Jugoslavija. Zadržao sam se na pitanju željeznice, jer je ovo bila Zadranima fiksna ideja.
Famozna je i neprocjenjiva uloga, koju je imao »Narodni list« za vrijeme ustanka u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori 1875. Zadar je bio u centru zbivanja, u centru evropske pažnje. Došao je do
glasa i ugleda o kakvom pokrajinski list onda nije mogao sanjati.
U uredništvu je bio akcioni odbor. kao neki generalštab. Ortodoksni
Hrvati su vjerovali, da će pobjedom ustanka uskrsnuti velika Hrvatska, radikalni Srbi, da će se obnoviti Dušanovo carstvo, sljedbenici neumrlog Strossmayera ujedinjenje Jugoslavena. »Narodni list« je
isticao parolu: sloga! Držao se odlučno gesla: van sa Turčinom!
I porodio se tursko-srpski, tursko-crnogorski i rusko-turski rat. Monarhija je mutila. Ni Beč ni Pešta nisu htjeli da u monarhiji ojača
slavenski dio. Austrija je gušila pokret, hvatala borce i zatvarala.
Ondašnja demokratska Italija bila je s nama, sam Garibaldi, najugledniji Venecijanci, u Rimu, Milanu, Torinu, Napulju, bili su za ujedinjenje južnih Slavena. »Narodni list« isticao je, da su nam simpatije Italije najmilije, a naši izrodi talijanski bili su najbjesniji protivnici, bili su za Tursku. Nema pogrde koju »II Dalmata« nije
izlanuo. Biankini je primao mnogo pismenih priznanja najuglednijih

iz Evrope. Knez crnogorski, kasnije kralj Nikola, slao je često tople
simpatije Biankiniu, briljantni prsten i zlatni sat s lancem. I od
drugih političara primao je iskaze naklonosti, od lorda Russela, od
Woodmana, od engleskog premijera W. E. Gladstona. To je bila slavna značajna uloga »Narodnog lista«. Zanimalo me je i proučavao sam.
Poznato je najodlučnije zalaganje »Narodnog lista« kada je Bečka vlada ne samo zanemarivala postojeće slabo stanje dalmatinske privrede, nego je čak novim mjerama uvodila još veće štete
i nezadovoljstvo (vinska klauzula, koncesija talijanskom ribolovu itd.).
Biankiniu je to bila najbudnija briga u listu a naročito u Bečkom
parlamentu, gdje je uživao glas jednog od najboljih parlamentaraca, što su baš bečke novine isticale.
Tako se život razvijao. Borba između nas i naših talijanaša nije
nikada prestajala. Duboko podijeljeni vrijeđali smo se i napadali.
Bilo je nesnosno. Na moj Zadar primjenjujem onu tešku tužbu
i jadikovku, koju je Dante učinio svom rodnom gradu: »trajno u

ratu, međusobno se grizu žitelji, koje skupa zatvara jedan zid i jedan
jarak« (»in te non stanno senza gurra li vivi tuoi e l'un l'altro si
rode di quei ch' un muro ed una fossa serra«).
Sjećam se kako se je naročito čekao konac XIX st. i početak
novoga. što li će nam donijeti? Upro se i duh i energija za ono što će nestati. Bili smo puni mladosti, odlučnosti, puni snage, puni nada. čekali smo sve hrabro i upamtili. Kako ne upamtiti što nas je zadesilo? Nastati će dva neslućena rata. čovječanstvo u novoj stvarnosti.
Do 1902. carski namjesnici Dalmacije bili su vojna lica, naše
krvi, ali Beču pokorni. Te godine nam je došao prvi civilni namjesnik
Austrijanac baron Handel. Jednoga dana nas je konsternirao: »Kod
Dalmatinaca nema poštene riječi«. To je »Narodni list« prvi objavio u srpnju 1904. I nazvao »Namjesnička afera« - »Nečuveni skandal«.
Nastalo je najveće ogorčenje, bura protesta, uvrijedio čast zemlje.
Kada se je sastao Sabor proglasio ga je nedostojnim (dr. Pero čingrija) i svi zastupnici napustili dvoranu. Morao je biti maknut i na- mjesnikom bio je imenovan prvi Dalmatinac dubrovčanin Niko Nardeli (1905). Poslije Nardelia opet Austrijanac (1911). Do sloma monar- hije grof Attems.
Sabor je imao svoje prostorije na uglu ulice sv. Marcele i uličice
sv. Roka u preudešenoj nekadašnjoj crkvi sv. Petra (?). 1903. u Beogradu nastala je dinastička promjena.
1905. nastale su poznate rezolucije, Riječka i Zadarska. Važna
prekretnica u našim ondašnjim političkim prilikama. Napredni na- rodni .prvaci, Srbi i Hrvati, inaugurirali su realniju smjernicu za slogu, bratstvo i jedinstvo u ondašnjoj preteškoj borbi, protiv tuđina,
ugnjetača, u ondašnjim našim jadnim međusobnim trvenjima. »Narodni list« se angažirao i pri donošenju i pri tumačenju i pri propa- giranju tog velikog poteza. što je onda još bio san, doprinijelo je
današnjim našim konačnim ostvarenjima.
1907. opće pravo glasa. »Narodni list« dugo se je zalagao. Prvi
izbori za bečko Carevinsko vijeće (parlament). Izabrani naši.
1908. aneksija Bosne i Hercegovine. Nastalo nesigurno, nemirno
vrijeme i zabrinutost. Austrijski odnosi na Srbijom su se zaoštrili.
1909. konačno se završila duga borba za narodni jezik. Osobito
važna radi Zadra kao glavnoga grada. »Narodni list« se je uporno
falagao. Delegat je bio Juraj Biankini. Ispunila se (26. IV) velika
narodna težnja. Stupila je na snagu siječnja 1912.
1911. i 1912. talijansko-turska i Balkanska ratovanja. Dolazilo
je ono što nas je imalo snaći.
1914. Austrija je vršila pogranične manevre, i prijestolonasljednik Franz-Ferdinand, vrhovni zapovjednik vojske i mornarice, došao
da prisustvuje i da inspekcionira granična utvrđenja. 28. VI bio je
ubijen u Sarajevu. Zavladalo strahovito uzbuđenje. U Evropi velika
impresija. U Austro-Ugarskoj ratna groznica. Beč je okrivio Srbiju,
da je to djelo beogradske tajne organizacije »Crna ruka«. Njemačka
stala uz Monarhiju. 28. VII proglašena mobilizacija i Monarhija

zaratila. 1. VIII Njemačka navijestila rat Rusiji. 3. VIII Francuskoj.
4. VIII provalila u Belgiju. Ušla je u rat Engleska. Do 9. VIII ušli
svi. Buknuo je Prvi svjetski rat. Zadnji ušao Japan 23. VIII i ko- načno SAD.
Eto, kakav nam je došao XX vijek. Dogodilo se što je dovelo
do Prvog i do Drugog svjetskog rata. Stvorio se politički, socijalni
i ekonomski preokret, najveći u čovječanstvu. Novo društvo.
Naši - da ih više ne zovemo autonomaši, nego talijanaši, a od
1874. Talijani i napokon irredenti, jer se više iredentizam nije krio - nisu uvijek bili složni. Ranije nisam se baš interesirao, dok u

prvoj desetini ovoga stoljeća nije stupio u akciju dr. Italo Boxich (Girolamo). Naše gore list. Pojavio se na čelu najekstremnijih talijanaša. Izdavao je list »Il risorgimento«, intranzigentan čak i prema glasilu stranke. Kada je došla okupacija zamjerio se okupatoru i admiral Milo ga je internirao. No, o ovome dalje.

Za vrijeme Austrije općine su bile nadležne za održavanje reda i sigurnosti u gradu: postojalo je gradsko redarstvo. U zadarskim prilikama, gdje je građanstvo bilo podijeljeno i zavađeno, a općina u rukama jedne strane, dakako da je njezino redarstvo bilo pristrano.

Izgredi sve češći, sve teži. Ulični napadi na naše narodne ljude prevršili svaku mjeru. U jednom takvom izgredu rulja je napala mirnog, uglednog suca Masovčića tako dušmanski, da je završio u bolnicu.

Napokon na energično traženje Sabora bila je uvedena državna policija. Za općinu to je bio teški udarac. Jedina kojoj je takva antipatična mjera morala biti nametnuta. šef državne policije bio je dr. Gustin, Slovenac, ispravan, njegov zamjenik, rodom naš, kruti režimlija, a treći je bio rodom sa jednog našeg otoka (imena nisu važna).

Naš elemenat u gradu bio je prekaljen. Uza sav sve jači pritisak napredovalo se. Bili smo krenuli hrabro i sa pouzdanjem. Isticala se mladost, naš Akademski klub i ondašnji Sokol, najaktivniji i uvijek na udaru. Na čelu mu je bio i dr. Pero Klaić, sin preporoditelja dra Miha. Naša društva, banke, štedionice, zadruge, dobrotvornosti itd., naročito kulturna nastojanja, koncerti, predstave. Kazalište Giuseppe Verdi nama nije bilo otvoreno. Zato se je stvorila i bila u jeku velika akcija da Zadar dobije Hrvatski dom, akcija vođena od najuglednijih naših. Sredstva su pristizala preko očekivanja. Sve sazrelo za građenje. Ali rat sve prekinuo. žalosnim koncem rata sve je nestalo. Bio sam previše zaokupljen, da bih sve pratio.

Na koncu preporod je pobijedio, a kada se je kretalo napretku zadesila nas je prva okupacija. »Narodni list« onda je opet pisao talijanski - za okupatora. Tada je i završio njegov teški, slavni period žalosno.

Nama Zadranima Prvi svjetski rat bio je najteži, najfatalniji.

Drugi pak donio nam je slobodu, ujedinjenje i budućnost.

Kada je rat izbio Italija, saveznik Monarhije i Njemačke, proglasila se neutralnom. Rasplamsala se silna nacionalistička propaganda na čelu s D'Annunziom. Aspiracija Trento, Trst, naša obala. Napredni Talijani i socijalisti bili su odlučno protiv rata (gurra per scopi imperialistici).

Talijanska diplomacija pregovarala je u najvećoj tajnosti sa Engleskom, Francuskom i Rusijom i konačno su sklopili tajni Londonski pakt o ustupanju naših krajeva Italiji. Taj pakt prvi je u Petrogradu otkrio naš ugledni emigrant Frano Supilo, što mi onda nismo mogli znati.

Italija je zaratila 24. V 1915. Primili smo sa velikim nespokojstvom. Na talijanskom frontu, duž Soče, bile su uglavnom naše regimente. One su se živo oduprle svim talijanskim navalama, ne da brane omraženu Monarhiju, nego da se najžilavije bore da Italija, onda naš neprijatelj, ne pređe granicu, i ne zavlada u našoj domovini. Treba se diviti ondašnjoj svijesti. Dok Italija nije ušla u rat narod nije razumio rat. Sa strepnjom smo pratili i sve nade polagali na ruski front.

Na frontu Soče, gdje su se talijanske navale razbijale, bili su bače ni čak do Piave. Kada se je Monarhija raspadala i front nestajao, Italija je onda slavila Vittorio-Veneto na talijanskom teritoriju kao svoju veliku pobjedu.

Sa »Narodnim listom« i štamparijom bio sam zauzet preko mjere. Juraj Biankini bio je dugo nemoćan u krevetu. Sada su ga se sjetili i posjećivali carski namjesnik i njegov zamjenik, grof Attems i Thun.

Među drugim rodoljubima odmah je stradao član uredništva i uprave »Narodnog lista« Petar Biankini. Bio je uhapšen i optužen za špijunažu u korist Italije. Dugo je proveo u zatvorima Maribora i Ljubljane. Toliko infamnu optužbu bečka državna sigurnost zasno- vala je, na tome, da je veliki vojvoda toskanski, na temelju jednog međunarodnog nalaza bio povjerio Petru Biankiniu uređenje zapuštenog velikog posjeda u Italiji, Albarese kod Siene u Toscani. Biankini je to izveo tako uspješno, da je izazvalo veliku pažnju, registrirala je talijanska i svjetska štampa i ministarstvo iz Rima predvodilo je posebnim vlakom deputaciju parlamenta (150), senata (30) i novinara (16), da vide obavljene radove. Petar Biankini postao je »Commendatore«. I poslije toga veliki vojvoda toskanski na krstarenjima Jadra- nom pristajao je u Zadru i posjećivao kuću Biankini na ne malu senzaciju onda malograđanskog Zadra. Veliki vojvoda toskanski nije bio Talijan, "ego je bio Halnburg, od Franz-Josefove carske kuće!

Petar Biankini jedva je iznio glavu.

Više nauke završio je u Mađarskoj i Njemačkoj i prvu je službu

dobio u Šibeniku, gdje je osnovao poljoprivredni tečaj. Izdavao je glasilo »Gospodarski poučnik«, smatran najboljim listom sa vrlo snažnim vezama u Evropi. Pisao je mnogo, osobito o ljekovitom i industrijskom bilju. životno mu je djelo od šireg značenja »O uzgoju i njegovanju cvijeća, ukrasnog grmlja i drveća«, izuzetna knjiga (1112 stranica), danas mnogo tražena. Prodičio se u Italiji, a kada su roditelji braće Biankini slavili zlatni pir, harna djeca darovala su roditeljima park »Jurjevac«. Ures Staroga Grada. Ideirao ga je i izveo Petar Biankini. Danas ga koristi turizam. Umro je 1928., slomljen. Prog~ašen je pionirom, utemelJi.teljem i ocem naše horti1mlture.

18

Za cijelog trajanja rata mučili smo se grdno. Ne treba da se zadržim na opisivanju onog kratkog razmaka do ulaska Italije u rat: živežne namirnice racionirane, skupljao se bakar, skidala se zvona, nasred trga Dellaurana postavljen gipsani reljef - svima krupna opomena - »Zlato dajem za čelik«, samo na njemačkom jeziku. Rodoljubi zlostavljani, premetačine, internacije, hapšenja, štampa progonjena, zapljene, preventivne cenzure. Brzo je bio inter- niran moj šef - advokat i advokatska kancelarija je ostala samo na meni.

Naši narodni prvaci, koji su po etkom rata emigrirali, obrazo- vali su u Londonu »Jugoslavenski odbor«, da kod saveznika zastupaju sjedinjenj e južnih Slavena.

Teško smo mogli sve pratiti, ali smo se ponosili i sve nade polagali na Jugoslavenski odbor.

Kad je rat izbio u Zadru se je zatekao dr. Ante Biankini kod brata. Još pod konac prošloga stoljeća bio je emigrirao u Ameriku i kao ame ičkom državljaninu uspjelo mu je vratiti se u Chicago. Slovio je kao veliki rodoljub, organizirao je u obim Amerikama našu brojnu emigraciju, koja se do nj egova dolaska nazivala »austriaki«.

Predsjednik Jugoslavenskoga odbora u Londonu bio je dr. Ante Trumbić, a dr. Ante Biankini, kao predstavnik naše američke emigracije, bio je potpredsjednik. Za traj anja rata Odbor je odigrao značajnu ulogu, i to nam je bila nada. Trumbić je onda bio zaključio na Krfu sa Pašićem sporazum o federalnom uređenju buduće jugoslavenske države, što je, kako je poznato, Pašić izigrao.

Dr. Ante Biankini se je sav bio založio da se famozni tajni Londonski pakt ne sprovede. Sve do ključenja Versailskog mirovnog ugovora bio je u Parizu o svom trošku. Kada je umro 1934. u Cikagu, lijes je bio svečano isprać n uz sudjelovanje američkog vojnog odreda i ukrcan u New Yorku za domovinu o državnom trošku. Dočekan je svečano u Dubrovniku i Splitu i uz veliko učešće ispraćen i sahranjen u Starome Gradu.

Bio je docentom Nordwestern univerziteta. Pisao je mnogo stručnih radova na engleskom i hrvatskom. Za rata otvorio je u štampi veliku agitaciju za jedinstvo Jugoslavena. Izdavao je dnevnik »Hrvatska zastava«, koji je pretvorio u »Jugoslavenska zastava«, a od 1916. u »Jugoslavenski svijet« i preselio u New York. Svojim ličnim prijateljskim vezama sa predsjednikom SAD Woodrow Wilso- nom najviše je doprinio odlučnom stavu SAD protiv talijanskih pretenzija na našoj obali.

Prvu liječničku praksu obavljao je u Starome Gradu. Cesto sam se sastajao sa pok. Vickom Pajina iz Maloga Sela, lugarom. Uvijek mi je ponavljao zahvalno: »Bili smo siromasi. Moj otac je ležao teško bolestan. Dr. Ante Biankini dolazio je, pregledavao ga i previjao, a odlazeći svaki put ostavljao je, on nama, uz recept fjorin za lijekove.«

Do kraja rata bilo je mnogo toga, što se vise OSJeca, a manje može napisati. Još prije ulaska Italije u rat nesmotrena mlađarija u Zadru jednom je izazvala neki ulični incidentić . Dogodilo se, ne19 znam kako, pa sam bio sproveden u državnu policiju, da sam viknuo: »Dolje Franjo-Josip« (ni danas nisam svjestan), mogla je biti ugrožena i glava. Dr. Gustin me je osudio na globu od 10 Kruna. Nisam platio. Ovo spominjem samo da dam priznanje onome šefu. Izvukao sam se.

Nastavio sam u još težim prilikama. Bio sam pokrenuo »Naš list«, jer »Narodni list« nije dolazio do širih masa. »Naš list« bio je primljen vrlo lijepo. Dijelio je sudbinu i završio kao i »Narodni list«.

Sjećam se i želim spomenuti i onu riječku komediju D'Annunzia i njegovih ardita. Upamtio sam ih, jer su, došavši u Zadar, teško nas u stanu uznemirili. Rimska se je vlada ogradila, nemoćnom da likvidira.

D'Annunzio je iz Rijeke bio najavljen i stigao je torpiljerom na rivu Derna. (čuo sam - nije interesantno - da su pri dočeku dvije djevojke pale u more od entuzijazma ili gužve). Ako su Milo i vojska bili vjerni, kako to da je D'Annunzio smio isploviti iz Rijeke i doći, kako to da je bio dočekan, da nije bio spriječen, da nije bio zadržan, nego svečano ispraćen? Sa balkona općine D'Annunzio je glumački udario i zajamčio »ci siamo e ci resteremo« (tu smo i ostajemo). Ali mnogo mi je ljuto i zabavno ono neukusno što je masi sa balkona izdeklamirao. Njemu svojstvenom, pozerskom frazom, pokvarenjačkom grandomanskom fantazijom, informirao

je, bez
srama, slušaoce o intimnim vezama bračnog para dra Ante Biankini
i bračnog para Woodrow Wilsona predsjednika SAD, koji nije priznao
Italiji ništa od naših krajeva.
Stanje, apsolutno izvrdavanje vojne obaveze, postajalo mi je sve teže i nesigurnije. Koliko zanimljivih i opasnih momenata.
Obavljao sam svoj posao advokatski i sekretarski u Trgovačkoj i industrijskoj
komori, ali ništa me nije zaokupljalo i iscrpilo kao novinarski rad.
Najteže sa personalom. Ulica je diktirala. Neprestani izostanci, otkazi,
štrajkovi, sabotaže, zapljene, premetačine, zabrane, provale, oštećenja
mašina. Kad nijedna štamparija nije preuzimala štampanje, list nije
mogao izaći. Mučio sam se grdno. Silom prilika naučio sam slagarski
i strojarski zanat. Ne rijetko sam slagao što sam napisao, impaginirao, spremio za mašinu, stavljao u pokret i opsluživao mašine;
kada ni strojara nisam imao. Nije bilo rijetko da sam proveo ne samo dan u štampariji nego dočekao i zoru u tegobnom poslu.
Eto,
kakvo je bilo moje novinarstvo. časovi koji nisu za pisanje. I uspio sam.
Zašto ne bi u moja sjećanja ovdje iznio što se normalno novi- naru nikada ne može dogoditi? čega se sramim kada se sjetim. Sada
me zabavlja. Bio je stari običaj u Zadru, da se na dan Zrinsko-
·Frankopanske pogibije održe, mladež, antihabzburgške demonstracije, tiho, svečana komemoracija u crkvi sv. Mihovila sa
glagoljaškom
misom i »Lijepa naša«. Svake godine 30. IV. Ovo što pišem bilo je
30. III. Bio sam premoren, iscrpljen, nesposoban za mišljenje sam,
upravo neodgovoran. Spadalo bi rađe u humor. Dakle, 30. III napisao sam komemorativni članak, lično sam ga u štampariji
složio, spremio
list i stavio u mašinu. Dovde sve razumljivo. Slijedi ono što me i sada uzbuđuje. Onoliko zauzet, bez . pomoćnika, nisam mogao
biti

u crkvi, pa sam se usudio napisati i uvrstiti dnevnu vijest, opisujući
funkciju i dupkom punu crkvu, gdje nisam bio. Tako nešto si koji
novinar smije dopustiti? Prvi primjerak je izlazio iz mašine, a u štampariju mi je ušao dr. Petricioli. Uzeo tu prvu kopiju i u čudu
e mi: »Što je ovo? Danas nije dan komemoracije!« Spasio me je
neizbježive bruke, tolike novinarske lakoumnosti, nikome razumljive.
Ovu moju tajnu skrivao sam sve do sada. List nije zakasnio. Nevjerojatno iskustvo, velika lekcija. Nezaboravni moj prijatelju!
Haran, radi njega ovo spominjem. Tek sada.
Ne mogu ne pamtiti podrške koje su mi davali: dr. Jerko
Machiedo; zastupnik, član Zemaljskog odbora. Iz kućnog zatvora njegova su mi dva sina dr. Mićo i pok. dr. Dušan, još nejaki,
vješto,
konspirativno donosili materijal, izigravajući i za vrijeme Austrije
i za vrijeme okupacije stražu pred kućom; dr. Uroš Desnica, posebno
njegove »lettere dal Zrmanja«, duhovita i mnogo zapažena otvorena
pisma talijanaškom prvaku dr. Natale Krekić iz Bibinja (volio me,
i njegovi sinovi irredenti); dr. Josip Jablanović, do odlaska u Split,
kada se je formirala privremena vlada. Najdragocjeniji mi je bio
nezaboravni moj dr. Josip Petricioli, dragi prijatelj.
Rado spominjem naklonost starine Josipa Tončića zadnjeg od
prvaka našega preporoda. 1867. bio je osuđen na 7 mjeseci tamnice za pisanje u »Narodnom listu«. Izašavši emigrirao je u
Beograd, da
dovrši pravne nauke, jer mu ovdje nisu dali. Vrativši se ušao je,
po nagovoru prvaka, u političku službu u Namjesništvu, gdje onda
nije bilo nikoga koji bi znao hrvatski. Završio je kao podnamjesnik
i bio je u komisiji koja je donijela jezičnu naredbu od 1909. (Njegov
unuk bio je nedavno ministar vanjskih poslova republike Austrije).
Spominjem izvrsnog Petra Kasandrića, urednika »Smotre dalmatinske«. Ne zaboravljam ni moga druga Radoja Belića, koji je
odmah
poslije oslobođenja djelovao u Zadru i pomagao mi da bi onda
obnovio »Narodni list«.
Mogu li među suradnike one prve ekipe ne uvrstiti dva Staro- građanina? Diku Staroga Grada, koji je, uz Zadar, najdulje izdržao
i »puntarski« se održao u preporodnom pokretu.
Jedan je Vranković Ivan. Prišao je pokretu i revno surađivao
u »Narodnom listu«. 1864. postao je zastupnik Brača, Hvara i Visa
i pune 33 godine bio je u Zemaljskom odboru i u »Narodnom listu« sve do smrti (1900.).
Drugi je Dinko Politeo. Rođen za novinara, bio je čudo od novinara. U »Narodnom listu« surađivao je najrevnije, a od 1875.
zamjenjivao je glavnog urednika. Vrijeme u »Narodnom listu« smatrao je
najljepšim u svom životu. Prvi svezak svojih memoara . posvetio je
»Jurju Biankinu svom učitelju u novinarstvu«. Njegovi članci (10.000)
čitaju se kao povijest Narodnog preporoda. Fenomenalno pamćenje.

Oslijepivši 1896. diktirao je sve do smrti 1903. Nije pretjerano što se o Politeu napisalo, da je svojim perom podigao Pantheon našim preporodi telj ima.

21

Koncem Prvog svjetskog rata ono par dana od razoružanja posade do dolaska· Talijana prošlo je u napetom čekivanju. I došla je prva talijanska torpiljarka broj 55 sa hrvatskom zastavom, a postrojena posada na palubi klicala Jugoslaviji. Na obali (danas Rad~ nička) izašao komandant (Mateucci) i prva mu je bila, da dolazi u ime saveznika. Ovo sam ranije opisao u današnjem »Narodnom listu«.

Sutradan je pristao u luku · (riva Derna) veliki Lloydov parobrod »Africa« pun demobiliziranih vojnika, koji su se vraćali kućama (čehoslovaci i naši). Nisu silazili s broda, pjevali su i klicali slobodi.

Naša mladost skupila se, da će s ovima protjerati došljaka. Prvaci naši s mukom su uklonili tu ludost. Povratnici su krenuli put Rijeke.

Bilo nam je jasno, da će doći i drugi ratni brodovi i čekali smo. Javljeno nam je bilo, da će nam doći dr. esić-Pavičić, koji je u ime zagrebačkog Narodnog vijeća preuzimao u Puli Austro-Ugarsku ratnu mornaricu. Stigao je u večernjim satima. Dočekali smo ga i pratili radosno do namjesništva. S balkona je pozdravio masu i pohvalio se kako je prospavao na najvećem ratnom brodu u bivšem carskom krevetu.

Izgledalo je kao da okupator oklijeva, ali opće naše oduševljenje kratko je trajalo. Pojavio se napokon ratni prod »Lombardia« i pristao na obalu Derna, odmah do ulaza u luku. Tu Ć(;! ostati trajno.

S ovoga broda će se upravljati sporim i opreznim nadiranjem i tu će biti privremena komanda dok se ne obrazuje »Il governatorato«.

Eto ti nam i najteži udarac. Naši irredenti dobili su vijest o tome što će sve Italija dobiti po tajnom Londonskom paktu. Dakle, Zadar njihov. Vijest je došla u kasnoj noći. Nastao je njihov delirij oduševljenja. Svi izašli na ulice, pjevanje, klicanje, grljenje, sva zvona zvone, općinska glazba obilazi gradom svirajući onaj njihov »El si« .. Trgnuli smo se iz slatkog sna o slobodi. Duboko smo se zabrinuli, tužni i očajni. Nismo htjeli vjerovati. Dočekali smo tako zoru, prebijeni, jadni .. .

Ako je od početka rata bilo zlo, okupacija je donijela najgore.

Uporna propaganda, favoriziranje talijanstva, priliv došljaka iz Italije, naši u sve većem broju su morali napuštati ognjište, seliti. što se tiče ·»Narodnog lista« teškoće što mu je činila ulica, što se slalo poštom nije se proslijeđi alo, sve to nije dalo da mu glas prodre do širih masa. Počelo se pisati talijanski namijenjeno prekomorskim upravljačima.

Biankinu bio je zabranjen izlaz, presječen od vanjskoga svijeta.

Kapetan karabinjera dolazio je svako par dana u stan, da ga posjeti, da mu se stavi na uslugu, u stvari da nadzire. U štabu guvernera

Milo bio je zadužen za štampu major Perlini porijeklom iz Zadra.

I ovaj je češće dolazio, najljubaznije. I tako s jedne strane kruto sputavanje i ograničavanja, a s druge strane laskanja i sve teže.

Tada je Biankini istupio onim otvorenim pismom »Conti chiari - amici cari«. List vremenski obustavljen, a Biankinu internacija u Italiju. Kako je odveden i . kako je na intervenciju američkog admirala u Splitu bio prekrcan u drugu torpiljerku i iskrcan u.

22

Bakarskom zaljevu prikazano je u »Narodnom . listu« od S. V 1979.

Vrijedno je da to nadopunim: Kapetan karabinjera došao je, kao obično, u posjetu poslije podne. Zadržao se dugo, obična konverzacija i laskanja, pala je i noć, spremali smo se na večeru, ponudili ga prihvatio, večerali i nastavili do kasno. Biankinu su se već zaklapale oči. Bilo je 11 sati kada je naš gost napokon ustajao, nekako se nevoljko odlučio ispričavajući se: bi li Biankini izvolio s njim sići na obalu na ratni brod »Lombardia«, kratko, samo na nekoliko riječi, samo neke informacije i slično. Ne treba da nitko silazi. On će ga pratiti. Ne treba da ništa uzima, on će ga osobno i dopratiti natrag. Nije se više vratio. Najistaknutiji naši ljudi iz čitave okupirane zone već su bili na »Lombardia«. Pred zoru su krenuli . put Ancone svi. Biankini na pučini, dalje od Silbe, prekrcao u drugi torpiljer i iskrcan u B~arskorn zaljevu, ne u mjestu.

U Beogradu Biankini je postao ministar potpredsjednik. Brzo se razo arao i povukao se je u Split kod sestre Fabrio, njezina sina sudskog savjetnika Ante i unuka Iva višeg funkcionera IKB, vrlog Starograđanina. Umro je u Splitu 27. III 1928. Oči mu je zaklopio dr. Ljubo Klaić, sin neumrlog preporoditelja dra Miha Klaića , moj zadarski prijatelj. Mrtvo tijelo bilo je izloženo u općini na Narodnom trgu i sutradan uz ogromno učešće zastupništava iz svih krajeva države i cijeloga Splita ispraćeno do ratnog broda »Labud« i prene- seno u Stari Grad u obiteljsku grobnicu.

Bez Biankinovog »Narodnog lista«, bez aktivnosti i pečata što mu je od 1871. dao Biankini do prisilnog udaljenja, ne može se zamisliti herojski period i uspjeh narodno~ preporoda Dalmacije. Kada je Biankini slavio 30. godišnjicu uredmkovanja, Hrvati su mu darovali simboličnu, lijepu statuu »Gloire au Travail« (Slava radu), francuskog kipara Lavasseur sa posvetom »Jurju Biankinu Hrvati 1871-1901«. Da nije bio onako uklonjen, brzo bi bio slavio i pedesetgodišnjicu.

Njegovo poprsje, remek-djelo Ivana Meštrovića, uništila je talijanska posada u prvoj okupaciji otoka Hvara. Meštrović je želio obnoviti to svoje djelo i saliti ga u bronci. Na žalost nismo imali
ni krhotina ni sliku, što nam je Meštrović tražio. Danas bismo se ponosili skulpturom velikog Meštrovića.
Nastavljam gdje sam spomenuo dra Boxicha. Poslije duže internacije Milo mu je dozvolio povratak u Zadar. Sada se ulica spremala
da ga, nekad obožavanoga, dočeka neprijateljski. Stigao je parobrodom »Almissa«. Doček sam promatrao sa zidina iznad vrata sv. Dimitra. Kada se je pojavio na palubi bio je dočekan bukom i zviždanjem. Jedan iz. mase mu se primakao, Zadranin, talijanski poručnik
u građanskom odijelu. Dr. Boxich vještim zamahom ga se oslobodio.
Brzo su ga karabinjeri opkolili i krenuli put morskih vrata (Porta
marina). Prešao sam tamo. Slučajno sam se našao uz starog franjevca-glagoljaša od sv. Mihovila, koji, kad je Boxich stigao pod gradska vrata nesigurnim, šlagiranim glasom, jedva čujno reče :
»živi0« i jedna ga je šaka udarila. Učinio sam tek nesvjesno neku
gestu kao da bi zaštitio ono staro lice, i na mene se spustila neka
ruka. Sretno sam izašao iz gužve i došao kući. Imao sam bijele

vunene hlače. Moji su me čekali zabrinuto, opazili su mi· otraga
otisak muške cipele. Dr. Boxich ostao je neko vrijeme u Zadru, pa se iselio u Biograd n/m. Kasnije smo se sretali u Beogradu. Postao
je dr. Jerolim Božić.
No, · vratimo se na važnije. Dolazio mi je često već spomenuti
major Petlini, uporno mi je predlagao, da odem u komandu, da
upoznam, da se osobno uvjerim o njihovim dobrim namjerama.
Jednog dana donio mi je formalni poziv od komandanta bojnog broda
Bucci, šefa glavnog štaba admirala Milo, da me želi upoznati. Narodno vijeće smatralo je to korisnim. Nisam se iludirao, otišao sam sa nepovjerenjem i sa uzbuđenjem.' Komandant Bucci bio je najblagoglagoljiviji. Svaki put veoma srdačan, svaki put sve jače .ie
upirao na njihov udio za konac Monarhije i isticao njihovih »cinquecentomilla morti«. Jednom je ušao admiral Milo i tako s'am ga vidio
i upoznao. · ,
Dogodilo se kroz to vrijeme nešto krupno; ali što se povoljno
završilo. Rodoljubivo naše činovništvo u okupiranoj zoni, odbilo je
da prima mjesečne prinadležnosti od okupatora. To je bila velika
gesta i naš ponos. Tajne veze su funkcionirale i privremena vlada u Splitu se je brinula. Ali desilo se, da su dva kurira iz Splita bili uhvaćeni u Biogradu sa listom i novcem. Ne mogu opisati koliko nas je to zaprepastilo. Bilo mi je povjereno, da nešto pokušam. Na
naše veliko iznenađenje povoljno se riješilo. Ne vjerujem ' da sam išta doprinio.
I kretalo je sve na gore. Da nije došlo ono barbarsko uništenje,
moralo bi na koncu ipak sve prestati, izmoreno, iscrpljeno, ugušeno
svirepim i rafiniranim metodama koje su provodili.
Sa raspadanjem Monarhije u Zagrebu se ·je obrazovalo Narodno vijeće, proglasilo je odcjepljenje od Monarhije i stvorilo slobodnu
Hrvatsku. U Splitu se je osnovala Privremena pokrajinska uprava,
kojoj su pošli iz Zadra na čelo dr. Metličić, kao predsjednik i dr. Jablanović kao potpredsjednik. U Zadru smo obrazovali Narodni odbor u kojemu sam bio i ja. Tako smo dočekali raspad Austro-
-Ugarske.
Naš slobodarski, rodoljubivi Split, nije podnosio okupatora
i prisustvo ·u splitskoj luci njihovog ratnog broda u savezničkom
s(lstavu. Naše nevolje Split je živo pratio i đavao oduška svom raspoloženju kadgod se je pružila prigoda. Dogodilo se, da je u jednom od ne rijetkih takvih slučajeva raspoloženja pao žrtvom
zapovjednik talijanske jedinice (Gulli). Kriva njihova bahatost (19. VII
1920.). Da se to nije dogodilo! Odmah se je sprovela odmazda. Dočekali smo najteži dan. Ovo sam opisao u »Narodnom listu« srpnja 1962.
Lom i krš bili su neopisivi. Stradao je »Narodni list« i sve naše.
Jeka vandalskog razbijanja i rušenja bila je neizdrživa.
Osim muke koju mi je stvaralo ono što se dešavalo u prizemlju,
mogao sam sa prozora moga trećeg kata gledati kako se diže dim sa Zidina i Voštarnice.

·. Na Zidinama u zgradi do današnjeg >>Narodnog ·lista« bio je
Zemaljski odbor kraljevine Dalmacije (kao danas Izvršno vijeće
Sabora). Ondje je sve ostalo polupano. Bila je tu galerija umjetnina
naših prvih slikara i kipara. .
Sa Voštarnice najgušći dim: gorjelo je spremište i lađe našeg veslačkog društva »Jadran«. Velikom li smo ga· ljubavlju bili stvorili! Rado sam veslao. Ponqsili smo se, . da nam je često dolazio i kormi·
lario dr. Pero Klaić, sin neumrlog preporoditelja.

Sutradan sam doznao detalje o lomu i stradanjima. Karabinjeri
dok je tra:jao vandalizam se nisu pokazali. Izjavu jednoga nisam
zaboravio »nella mischia non entriamo« (ne ulazimo u gužvu). Tako
je bilo. Sjećati ~e žalosno mi je.
Pisao sam sve po sjećanju, po proživjelom, po zapažanjima. Jesam li mogao što ispustiti? Kako tolika sjećanja ne registrirati?
Kada smo instinktivno osjetili, da se Monarhija raspada, prije nego
je stigla službena vijest - moj najuzbudljiviji dan - skupili smo se bez razlike, svi. Goloruki smo ludo krenuli da razoružamo posadu,
da tjeramo Nijemce i Mađare. Zauzeli smo namjesništvo i urede.
Namjesnika (grof Attems) otpremili smo u Austriju i blaženo smo čekali što će doći.
Sa općinskog balkona naša riječ . Zavijorio naš barjak. Nezaboravno! To mi je bio najveseliji dan!
Prebrzo je došlo ono najgore, najžalosnije. U tek dočekanoj
slobodi detalj o famoznom onom Londonskom paktu. Nestalo slatkog sna o slobodi i bačeni u očaj ... Pa ono barbarsko orgijanje, rušenja
i uništavanja u sumraku i noći 20. VII 1920. I moje udaljenje iz
ljubljenoga grada. . . »tristissimae noctis imago« (slika one prežalosne noći) . Vezujem još Rapallo. Najteži moji doživljaji.
Zadar oslobođen, porušen, i opustio, dobio je, danas ima, vri·
jedne građane.
Mnogo je učinjeno za obnovu, za napredak, za poljepšanje.
Otkrile su se, ističu se, mnoge vrijednosti. Zlato i srebro Zadra!
Konac mučeničke prošlosti. Novo lice grada!
Nijedan naš grad nije se toliko dugo i tako žestoko odupirao
Veneciji kao Zadar.
Kao Phoenix umirao i oživio.
Od nesmiljenog bombardiranja je li ostala koja ulica, uličica,
netaknuta, bez ruševine, bez nove građevine? Takva ne bi li se mogla
nazvati »ulica starog Zadra«?
Uz rimski forum staroga vijeka, danas gledamo Donat, najstariju impozantnu· građevinu srednjega vijeka, samostan sv. Marije sa zvonikom i grobnicom, sv. Krševan i drugo. Sve su ovo naši
historijski značajni, osjećajni spomenici.
25'..
A raka sv. šimuna? Remek-djelo zadarskog zlatarskog um1Jeca.
Darovateljica je hrv.-ugar. kraljica Jelisaveta Kotromanićka, reljefi
ju prikazuju. Još prikazuju Ljudevita Anžuvinca, banicu Jelenu Šubić,
bana Stjepana Kotromanića, spominje se darovatelj srpski despot Đurađ Branković. - A gdje su Mletački duždevi?!
I sv. Stošija poslije onog križarskog rušenja (1202.), obnovljena (1285.). U njoj se našla uzidana ploča o dolasku pape Aleksandra III
(1177.), dočekanog pjesmama »altissime resonantibus in eorum Schlavonica lingua« (Na njihovom slavenskom jeziku). Zar to nije dokaz o slavenstvu Zadra? Toliki dokaz - kako je ostao skriven, kako nije
nestao?
Napokon smo bratski ujedinjeni i uživamo slobodu.
Krunoslav Penović
26
NEKROLOG
Dana 8. januara 1984. ostavio nas je časni starina Zadranin
Kruno Penović, koji je svoj zasluženi mir proveo u Starom Gradu.
Na dan sahrane 11. I. 1984. u grobnici legendarnih Biankinija,
oprostili su se od dragog našeg pokojnika prof. Ante Tadić kao Starograđanin i Ivo Fabrio kao rođak i, kako je Ivo sam kazao, kao mlađi
prijatelj.
Mi ćemo slijediti Ivine misli, jer Ivo spada u najbliže po rodu
i osjećajima našem pokojniku, a ova naša bilješka biti će kratki
prikaz životnog toka ovog zaslužnog čovjeka.
Poslije završenih pravnih studija u Zagrebu i Beču Kruno
Penović vratio se u rodni Zadar, gdje je kao mladi novinar ubrzo
zapažen od Jurja Biankini, rodoljuba, liberala, jednog od prvih vođa
Narodnog preporoda u Dalmaciji. Odmah je surađivao u »Narodnom
listu«, čiju upravu je onda i preuzeo.
Prvi dio svog bogatog života - uvijek slijedimo Ivinu misao - punih trideset godina posvetio je sa ostalim narodnjacima u Zadru i Dalmaciji borbi protiv austro-ugarske politike vođene u korist Talijana, dok prilike koncem rata nisu dovele do otvorenog sukoba kada
je »Narodni list« demoliran, a njegov glavni urednik prešao u domovinu Jugoslaviju.
U Beogradu skoro od početka, radio je u pomorstvu, gdje je
stekao opće priznanje kao stručnjak i opći respekt kao čovjek, pa
je u svojstvu načelnika Odjeljenja za pomorstvo u tadanjem Ministarstvu saobraćaja radio predano na organizaciji pomorskog

saobra- ćaja na Jadranu, na izgradnji i popravku luka i svjetionika i na
podizanju jugoslavenske trgovačke mornarice, i sve to doveo do
zavidne visine. U tome radu pomagao je našim pomorcima, svima
koji su mu se obraćali. Zahvaljujući svojoj plemenitoj upornosti za
javno dobro, svom znanju i poštenju, postigao je mnogo.
Bilježimo časnu okolnost, da je načelnik Penović, pred sami
II svjetski rat, izdao samoinicijativno svim jugoslavenskim prekooceanskim brodovima nalog, da isplove iz Jadrana i Mediterana i da
se stave u službu Saveznika.